

Mit tehet az iskolai oktatás a magyarországi német nyelvjárások megőrzése érdekében?

What Can School Education Do to Preserve German Dialects in Hungary?

Dr. Juhász Márta

PPKE BTK VJTK Óvó- és Tanítóképző Tanszék
docens

ORCID: 0009-0003-2434-9522

*„A nyelv a nép szellemének legbiztosabb jellemzője,
legbensőbb természetének és tudásának kifejezője;
a nyelv megőrzése ezért a nép létének alapvető feltétele...”*
August Boeckh

Absztrakt

A hazai nemzetiségek asszimilációja előrehaladott, a nyelvvesztés folyamata során a nemzetiségi anyanyelv használata először a családi-baráti közösségekbe szorult vissza, majd a 2. világháborút követő tragikus események hatására a nyelvi átörökítés szinte megszakadt. Ma a német nemzetiségű családok gyermekei magyar nyelven szocializálódnak, a kommunikációjukban a magyar nyelv az elsődleges, így a köznevelési és közoktatási intézményekre – óvodára, iskolára – hárul a német nyelv elsajátíttatásának feladata, ami elsősorban a német sztenderdnyelvet jelenti (Márkus & Gölcz, 2018, 56.). A nemzetiségi tantervek azonban arra is hangsúlyt fektetnek, hogy a gyermekek ne csak a német köznyelvet, hanem nemzetiségi anyanyelvüket is megismerjék, mivel ez az identitás kialakításában és megerősítésében is fontos szerepet játszik. Mindez természetesen nem választható le a nemzeti neveléssel közös társadalmi feladatokról (Kozma, 2014, 12–13.).

A tanulmány ismerteti a nyelvjárás oktatásának tantervi szabályozását, a tanítás során felmerülő nehézségeket, írásbeliségének problematikáját, a nyelvváltozat ismeretének előnyeit.

A nyelvjárási irodalom használata a németórákon az iskolai gyakorlatban és a szakmódszertanban is alulreprezentált, pedig elérhető nyelvjárással való foglalkozást hatékonyan segítő eszközök. A tanulmány bemutatja azokat az oktatási segédanyagokat és módszereket, amelyek segítik az ősök anyanyelvének megismertetését és a gyermekek nyelvjárási kompetenciájának fejlesztését.

Kulcsszavak: magyarországi német nemzetiség, nyelvjárás, nyelvelsajátítás, iskolai oktatás

Abstract

The assimilation of the nationalities in Hungary is well advanced, and the process of language loss has reduced the use of the mother tongue to family and friends, while the tragic events following the Second World War almost entirely interrupted the transmission of the language. Today, the children of families of German nationality are socialised in Hungarian, which is the primary language of communication, so it is up to the public education institutions—kindergartens and schools—to ensure the acquisition of the German language, which primarily means the German standard language (Márkus & Gölcz, 2018, 56). However, the nationality curricula also emphasise the importance of children learning not only German but also their minority mother tongue, as this plays an important role in the development and strengthening of identity. This cannot be separated from the social tasks that are common to national education (Kozma, 2014, 12–13.).

This paper describes the curricular arrangements for teaching the German dialect, the difficulties encountered in teaching it, the problems of its literacy and the advantages of knowing the dialect.

The use of dialect literature in German classrooms is under-represented in school practice and teaching methodology, although tools are available to effectively teach dialect. This paper presents teaching materials and methods that teachers can use to introduce children to the mother tongue of their ancestors and to develop their dialect competence in the classroom.

Keywords: German nationality in Hungary, dialect, language acquisition, school education

1. A magyarországi német nemzetiség az adatok tükrében

A 2022. évi népszámlálás után a Központi Statisztikai Hivatal által közzétett összesítés szerint 2022. október 1-jén Magyarország népessége 9 603 634 fő volt. A nemzeti-ségi kötődésre vonatkozó önkéntesen megválaszolható kérdésekre a lakosság 86%-a válaszolt. Az 1. ábra 2001-től tekinti át az utóbbi húsz év évtizedenkénti változásait (KSH, 2024).

A magukat német nemzetiséghez tartozónak, német nemzetiségűnek, továbbá német anyanyelvűnek identifikálók, valamint az elsődleges közösségeikben német nyelvet használók számában hullámváz tapasztalható: mindegyik kategóriában tíz éve voltak a legmagasabb létszámok, amik a 2001-esnél és a 2022-esnél is többet mutattak. A jelen tanulmány a változások elemzésével nem foglalkozik, de oktatási szempontból kiemelendő, hogy a húsz évvel korábbiakhoz képest a német anyanyelvűek 15,7%-os csökkenésén kívül a többi három kategóriában jelentős arányú növekedés mutatkozott: a nemzetiséghez tartozás 18,5%-kal, a nemzeti-ségi identitás 58,4%-kal, a közösségeikben németül beszélők száma 25,7%-kal növekedett.

	2022	2011	2001
A német nemzetiséghez tartozó	142 551 fő	185 696 fő	120 344 fő
Német nemzetiségű	98 402 fő	131 951 fő	62 105 fő
Német anyanyelvű	28 473 fő	38 248 fő	33 774 fő
Családi, baráti közösségben németül beszél	66 491 fő	95 661 fő	52 912 fő

1. ábra: 2022. évi népszámlálási adatok a magyarországi németekre vonatkozóan
 Forrás: <https://nepszamlalas2022.ksh.hu> (Letöltés: 2025. 01. 06.)

Ma mintegy 63 000 gyermek tanul magyarországi német intézményekben, őket közel 2 000 pedagógus oktatja, neveli. A köznevelési intézmények számát tekintve jelenleg 220 német nemzetiségi óvoda, 253 német nemzetiségi általános iskola és 16 német nemzetiségi középiskola működik Magyarországon (UMZ, 2024).

2. A nyelvjárás oktatásának tantervi szabályozása

A 2020-as Nemzeti Alaptantervhez illeszkedő kerettantervek (Oktatási Hivatal, 2020) minden nemzetiségi oktatási forma (anyanyelvi, kétnyelvű és nyelvvoktató) számára tartalmaznak általános leírást a nyelvjárás oktatására vonatkozóan. A nemzetiségi tartalmak fejlesztési feladatként, közismereti témaként és tanulási eredményként jelennek meg, esetenként konkrét módszertani tanácsokkal kiegészítve.

2.1. A német nyelv és irodalom című tantárgy

A német nyelv és irodalom tantárgy keretein belül egyedül a nyelvvoktató oktatási forma esetén fogalmazódik meg fejlesztési feladat: „A nyelvjárások és az irodalmi nyelv kölcsönhatását példákon keresztül felismerni”. A tantárgyban közismereti témaként azonosítódik „A magyarországi németek nyelvhasználata, nyelvjárások”, illetve rögzül az anyanyelvi és kétnyelvű oktatási forma 9–12. évfolyamán tanulási eredményként: a „Nyelvjárási szövegek értése, elmondása. A helyi német nyelvjárás kiejtési sajátosságainak ismerete.”

2.2. A népismeret című tantárgy

A népismeret tantárgyban az 1–4. osztály fejlesztési feladata a *„Témákhoz kötődő nyelvjárási szavak felismerése a korosztálynak megfelelően. Nyelvjárási kifejezések megértése adott témában.”* Konkrét módszertani javaslatként, ajánlott tevékenységként a Dominó (nyelvjárás-irodalmi német kifejezések), a Szópárosító (nyelvjárás-irodalmi német kifejezések), a Bandolo (nyelvjárási és irodalmi német kifejezések) és a Szókártya szerepel a kerettantervben, valamint tartalmi útmutatóként a Karácsonyi ételek (nyelvjárás, irodalmi német nyelv) ismeretkör jelenik meg.

Az 5–8. évfolyamon a fejlesztési feladat a *„Témákhoz kötődő nyelvjárási szavak felismerésén túl azok reprodukciója a korosztálynak megfelelően, a nyelvjárási szókincs irányított bővítése feladatok segítségével”*. Javasolt tevékenység a Dominó: családtagok elnevezése (nyelvjárás, irodalmi német nyelv) és a Puzzle (nyelvjárási területek Németországban), valamint *„Nyelvjárási és irodalmi német kifejezések párosítása”*.

A 9–10. évfolyamon deklarált célkitűzés a nyelvjárási szókincs irányított bővítése, és ennek tanulási eredményeként a nyelvjárási szókincs fejlődése.

A 11–12. évfolyamok oktatása számára jelentősen gyarapodnak az ajánlott nyelvjárási témák: *„Összefüggő nyelvjárási szöveg átültetése az irodalmi német nyelvbe irányítással.”* A számukra javasolt tevékenységek: *„A nyelvjárások jövőjének kérdéséről beszélgetés: érvek-ellenérvek. A magyarországi német irodalom néhány művének értelmezése az »identitás«, »múlt-jövő« témakörökben. Hallás utáni szövegértés nyelvjárási szövegnél. Nyelvjárási szöveg transzformálása irodalmi nyelvre, néhány sajátosság, nyelvi jelenség magyarázata.”*

Két további dokumentum tartalmaz ajánlásokat a német nyelvjárások iskolai oktatása számára. A Magyarországi Németek Országos Önkormányzata által kiadott *Gyökök és szárnyak. Kompetenciamodell a német nemzetiségi oktatás számára* (Árendásné et al., 2011a) és *Gyökök és szárnyak. Kerettanterv a német nemzetiségi oktatás számára* (Árendásné et al., 2011b) című ajánlásokban a nyelvjárások oktatását az országismerteti-interkulturális kompetenciaterületen belül a német nyelv témakörben határozzák meg. Az általános iskola 4. osztályáig témákhoz kapcsolható és helyi nyelvjárási kifejezések oktatása javasolt (Árendásné et al., 2011b, 23.), 6. osztályig a nyelvjárási kifejezések kiegészülnek a sztenderdnyelvi megfelelőikkel (Árendásné et al., 2011b, 34.). A progressziót követve 8. osztályig a tanulók megismerkednek a magyarországi német nyelvjárásokkal és nyelvjárási területekkel (Árendásné et al., 2011b, 45.), majd 10. osztályig a magyarországi németek nyelvhasználati szokásaival, akár generációk szerinti bontásban is (Árendásné et al., 2011b, 56.).

3. A nyelvjárás oktatásának problematikája

A magyarországi német irodalmi művek közül csak kevés íródott-íródik nyelvjárásban, az irodalmi német nyelv használata dominál (Kerekes, 2013, 132.). A nyelvjárás irodalom használata a németórakon nem jellemző, a nemzetiségi tankönyvek is csak ritkán alkalmazzák indukciós szöveggént vagy hanganyagként. Ezért azt lehet állítani, hogy tulajdonképpen egy „fehér foltról” van szó a magyarországi német nemzetiségi nyelvoktatásban. Néhány kivételtől eltekintve alapvetően hiányoznak a jó példák hozzáférhető bemutatásai. Annak a kevés némettanárnak, aki hangsúlyt fektet arra, hogy a magyarországi német nyelvjárást beépítse a németórákba, tulajdonképpen magának kell kidolgoznia az ötleteket, tananyagokat és módszereket.

Azt feltételezhetnénk, hogy a magyarországi német irodalomnak tulajdonképpen nyelvjárás irodalomnak kellene lennie, azonban azt tapasztaljuk, hogy a nyelvjárás használata alig jellemző. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a magyarországi német irodalomban nincsenek nyelvjárásban íródott művek, gyűjtemények. 1981-ben jelent meg Paul Schwalm mese- és elbeszélésgyűjteménye, a *Dorfgeschichten. Iwr tes lacha onsri Schwowa*, 1989-ben pedig kiadták a *Tie Sproch wiedegfune* című antológiát. 2011-ben jelentkezett Angela Korb *Reigöd vum Weidepam: Kaanr Vrzhälsstick von Mat-hilde Geizskopf* című tájnyelvi mesegyűjteményével, 2017-ben Arnold Krisztina *Wolki und ihre Freunde* című mesekötetével. Egyes költők és írók önálló köteteiben is találunk tájnyelvi szövegeket, például Josef Mikonya, Nikolaus Márnai-Mann és mások írásaiban – ám ez nem jellemző.

4. A nyelvjárás hiányának lehetséges okai a németórákon

Az alábbiakban néhány olyan elképzelhető szempontot és megfontolást mutatok be, amelyek nehézségként merülhetnek fel a nyelvjárás németórákon való oktatása esetében (lásd: problémafelvetések), másrészt természetesen a nyelvjárás oktatása mellett szóló érveket is.

Problémafelvetések	Lehetséges érvek a nyelvjárás oktatása mellett
A tanár maga sem beszéli a dialektust.	Nem szükséges a nyelvjárás átfogó ismerete. Vannak nyelvjárás hanganyagok vagy olyan személyek, akik szívesen beszélgetnek nyelvjárásban vagy a nyelvjárásról, ha meghívják őket az iskolába vagy meglátogatják őket, például egy projektnapon.

A tanulók nem beszélnek semmilyen nyelvjárást.	A tanulóknak éppen ezért az óvodában és az iskolában kell megismerkedniük vele, ehhez nem szükséges átfogó nyelvtudás, ahogy más nyelvek esetében sem – sok minden kikövetkeztethető hallás után.
A magyarországi németek különböző regionális nyelvjárási változatokat beszélnek.	Minden pedagógusnak egy nyelvjárási változat mellett kell döntenie, lehetőleg a településen beszélt helyi nyelvjárás mellett.
A magyarországi német nyelvjárás nem része a gyerekek világának.	A tanulók megnyerhetők, sőt lelkesíthetők motivációval. (Akár egyfajta „titkos” nyelvként.)
A magyarországi német nyelvjárások iránt nem érdeklődnek a gyerekek.	A nyelvtan iránti érdeklődés is alacsony sok tanulónál, mégis tanulják. A motiváció itt is meghatározó.
A gyerekeknek úgyis annyi mindent kell tanulniuk, hogy elég, ha a sztenderd nyelvet tudják.	Nem jelent sok többletmunkát a gyerekeknek a nyelvjárással való foglalkozás, ráadásul szórakoztató és különleges. Emellett változatos módszertannal lehet megtervezni az órákat.
A nyelvjárás negatívan hat a gyerekek sztenderd német nyelvtudására. Jobb nekik, ha először az irodalmi németet tanulják meg.	A nyelvjárás ismerete erősíti a német nyelvtudást. A két nyelvváltozat között párhuzamot lehet vonni, össze lehet hasonlítani őket. A kettősnyelvűség egy bónusz. A gyerekeknek betekintést nyújt a német nemzetiségi kultúrába is.
Az ezzel járó munka mennyisége túl sok a tanárnak, hiszen alig áll rendelkezésre tananyag.	Tananyagot lehet készíteni. Pedagógusként nem kell a nyelvjárás szakértőjének lenni, de arra kell tudni ösztönözni a gyerekeket, hogy foglalkozzanak ezzel a témakörrel. A munka mennyisége nem nagyobb, mint más tananyagok esetében, amelyeket elő kell készíteni a tanításhoz.
Ha nyelv, akkor legyen egy „igazi” nyelv.	A magyarországi német nyelvjárások önálló, évszázados hagyományokkal rendelkező nyelvváltozatok, régen ezt beszélték a falvakban, nem az irodalmi németet.

Mivel a nyelvjárások mára szinte teljesen eltűntek, a nyelvjárást aktívan beszélők száma folyamatosan csökken, tennünk kell valamit a dialektusok megőrzéséért. A mindennapi élet funkcionális nyelveként valószínűleg már nem fog tudni működni, de egyfajta kulturális nyelvjárásként igenis elképzelhető. Valószínűleg ez az egyetlen megoldás a részleges nyelvmegőrzésre.

5. A fonetikus transzkripció

A nyelvjárás alapvetően beszélt nyelvi variáns, írásos formába való konvertálását transzkripciónak (latin transcriptio: 'átvitel') nevezik. A fonetikus transzkripcióval, vagyis a nyelvjárások átírásának aspektusaival csak röviden foglalkozom. Mivel minden nyelvjárás beszélt nyelvi változat, meglehetősen nehéz a lehető legpontosabban írásos formába átültetni őket. Magyarországon a nyelvjárások kódolására nincs egységes – sem regionális, sem régiókat lefedő – helyesírási rendszer, ezért a szerzők általában saját rendszert alakítottak ki, amelyben nem a nyelvjárási kiejtés legfinomabb árnyalatainak ábrázolásáról van szó, hanem a nyelvjárás egy globális formájának rögzítéséről.

Attól függően, hogy a nyelvjárási szövegeket milyen célból írják át, megkülönböztetünk fonetikai átírást és irodalmi átírást. A fonetikus átírás speciális rögzítési módszer azon kutatók számára, akik a nyelvjárási magánhangzók és mássalhangzók pontos leírásával és szabályszerűségeivel foglalkoznak. A fonetikus átírás ez esetben nagy jelentőséget tulajdonít a beszélt nyelv fonetikus reprodukálásának, ezért latin és görög betűkből és egyéb szimbólumokból – mint pl. jelölőjelek, felső vonalak, karika, felső index – álló speciális fonetikus szimbólumokat használ a nemzetközi fonetikai ábécé (IPA) elemei, vagy a huttereri átírás alapján. Ennek rögzítése azonban igencsak időigényes tevékenység, gyakorlott fület igényel, és a hétköznapi olvasók számára meglehetősen nehéz feladat az értelmezése. Például:

...Ti māl_n sãn vaiz ō_KlęKt Kvęst miDi štaifi kcitl_Kãnts vaiz und miDi vaizi štrimpf und miDi KrōDi fiæt, ja, ja, und PrāD kcãmb_l_d sãntsi Kvęst. (saját gyűjtés)

...die Mädel sind weiß angelegt (angezogen) gewesen mit steifen Kitteln, ganz weiß und mit weißen Strümpfen, und mit geraden Fürtüchern (Schürzen), ja, ja, und breitlegekämmt sind sie gewesen.

Ezért érthető, hogy a nyelvjárási átírást egy sokkal inkább felhasználóbarát változatban, úgynevezett irodalmi átírásként is alkalmazzák. Az irodalmi átírásnak több változata is létezik. A fonetikus átírás és a sztenderd német helyesírás közötti középútként egyes átírások a német betűk mellett könnyen felismerhető és számszerűen korlátozott karaktereket is használnak. Ily módon a tájnyelvi szöveg könnyen olvasható marad, ám nyújt néhány kiegészítő információt a kiejtésről, különösen a sztenderd német nyelvtől való eltérések esetén. Müller Márta ezt az írásmódot használja például a „Kriaz kaut!” (Grüß Gott!) pilisvörösvári nyelvjárásról szóló könyvecskében. A zárt, mély *a* hangot a fölötte lévő karika jelzi: *ā*, a nyitottság jelzésére az *e* hang esetében alsó „farkincát” használ: *ę*, vagy az *n+g* hangkombinációra a *ŋ* jelet. Például:

Ti fããili lęęd kumō nęd węęd.

Die faulen Leute kommen nicht weit. (Müller, 2009, 22.)

Egy nyelvjárás átírásának legegyszerűbb módja, ha egyszerűen leírjuk a hallottakat a német ábécé betűivel. Ez az eljárás ajánlott leginkább a gyerekek oktatásában, mert számukra ezeket a nyelvjárási szövegeket a legkönnyebb elolvasni. Angela Korb is ezt az átírási módot alkalmazza nyelvjárási mesekönyvében:

‘S war emal ‘n Jäger un’sai Frau, ti hun e Kind k’hat, e Mädele.

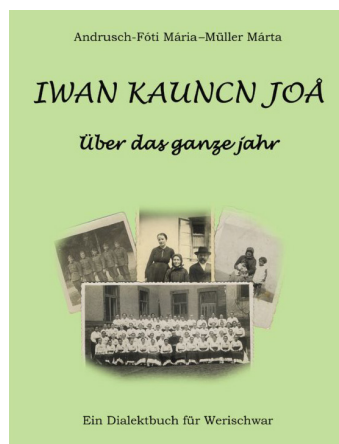
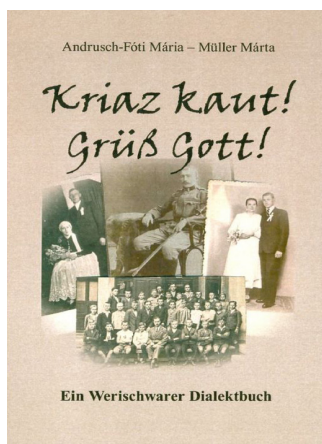
Es war einmal ein Jäger und seine Frau, die haben ein Kind gehabt, ein Mädchen.
(Korb, 2011, 12.)

Az írásmód az óvodában és az alsó tagozat első osztályában nem releváns, ebben az életkorban főleg a hallás utáni nyelvelsajátítás dominál.

6. Oktatási segédanyagként használható kiadványok

Az eddigi leírások után elérkeztünk a kérdéshez: Mit lehet, és mit kell pedagógusként tenni ebben a helyzetben? Mindenkit arra biztatnék, hogy tekintsen el a fent említett aggodalmaktól, és bátran közelítsen a nyelvjárás óvodai és iskolai használatának kérdéséhez.

Ennek támogatásához elsőként szeretném bemutatni az Andrusch-Fóti Mária és Müller Márta által összeállított *Kriaz kaut! Ein Werischwarer Dialektbuch* nyelvjárási könyvet és annak második, bővített kiadását: *Iwan kauncn joa°. Ein Dialektbuch für Werischwar*. A kiadvány általános és középiskolákban egyaránt használható. A két könyvecske idiómákat, szólásokat, rímeket, közmondásokat, népszokásokat, nyelvtant tartalmaz pilisvörösvári nyelvjárásban és irodalmi német nyelven, valamint helytörténeti jegyzeteket magyarul. A témákat tematikusan, a szeptembertől júniusig tartó tanévre lebontva 10 leckében dolgozzák fel a szerzők. A könyvekhez audio-CD is tartozik.

Forrás: <https://www.szaktars.hu/szentistvantarsulat/view/andrusch-foti-maria-muller-marta-kriaz-kaut-gru-gott-ein-werischwarer-dialektbuch-2009/?pg=0&layout=s>
<https://www.szaktars.hu/szentistvantarsulat/view/andrusch-foti-maria-muller-marta-iwan-kauncn-joa-uber-das-ganze-jahr-ein-dialektbuch-fur-werischwar-2009/?pg=0&layout=s> (Letöltés: 2025. 01. 06.)

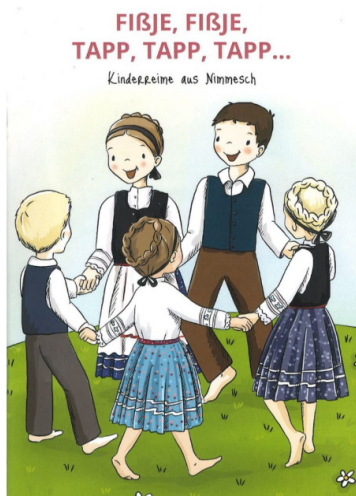
Természetesen ezek a nyelvjárási könyvek egy adott – a fenti esetben a pilisvörösvári – helyi német kisebbségi oktatás számára íródtak, de kiváló példaként szolgálhatnak azoknak az elkötelezett pedagógusoknak, akik hasonló tananyagot szeretnének összeállítani saját helyi nyelvjárásukban, a helyi hagyományokra építve. Egy ilyen gyűjtemény egy adott település nyelvének, történelmének, kultúrájának és hagyományainak dokumentációjaként nagy jelentőségű.

Még ha nem is ír valaki könyvet, mindenképpen célszerű lenne összeállítani egy gyűjteményt a helyi mondókákból, rímekből és dalokból, lehetőleg hangfelvételekkel alátámasztva, különösen akkor, ha a pedagógus nem beszéli a helyi dialektust. Ezt a gyűjteményt mind az óvodában, mind az iskolában kiválóan lehet használni. Erre nagyon jó példa a *Kinderreime und Sprüche aus Werischwar/Pilisvörösvár – Pilisvörösvári gyermekmondókák és szólások* (Kerekes & Müller, 2017) című könyvecske, amely helyi bajor nyelvjárású átiratokat és azok irodalmi német nyelvre való átültetését is tartalmazza.

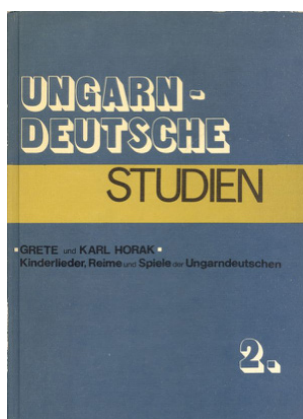
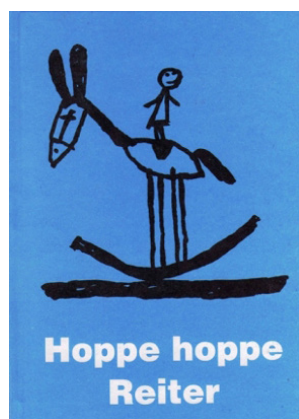
Forrás: <https://bibliothek.hu/hu/2019/04/kinderreime-und-spruche-aus-werischwar/> (Letöltés: 2025. 01. 06.)

Ugyanígy követendő minta lehet a *Haja, baja, Khessje* c. füzet, amely geresdlaki nyelvjárásban gyermekmondókákat, gyermekdalokat és gyermekjátékokat sorakoztat fel (Erb & Schulteisz, 2019), vagy a himesházi *Fißje, Fißje, tapp, tapp tapp...* c. gyűjtemény (Mezei-Kramm, 2021).

Forrás: <https://bibliothek.hu/hu/2020/01/maria-erb-und-margit-schulteis-hrsg-haja-baja-khessje/>
<https://bibliothek.hu/de/2023/02/fisje-fisje-tapp-tapp-tapp-2/> (Letöltés: 2025. 01. 06.)

A *Hoppe, hoppe Reiter* című könyvecske, valamint Grete és Karl Horak 1994-ben először kiadott, majd húsz évvel később változatlan formában megjelent *Kinderlieder, Reime und Spiele der Ungarndeutschen* című gyűjteménye szintén nagyon gazdag forrásanyagként használható a köznevelésben. A kötet kisgyermekes és iskolások számára tematizált mondókákat, dalokat és játékokat mutat be. A gyűjteményben található anyagok külön-külön is felhasználhatók a tanórákon, illetve az adott tematikus tanítási egységben.

Forrás: <https://www.zvab.com/servlet/BookDetailsPL?bi=31303778210>
<https://www.zentrum.hu/de/2015/03/karl-und-grete-horak-kinderlieder-reime-und-spiele-der-ungarndeutschen/> (Letöltés: 2025. 01. 06.)

7. Módszertani ötletek nyelvjárási szövegek feldolgozásához

A jelen írás 4. pontja gyűjtötte egybe a nyelvjárások oktatásban való megjelenítésének érveit. Most ezekre is utalva mutatok be a nemzetiségi pedagógusok számára néhány ötletet a nyelvjárási szövegek feldolgozására, amikhez szakmódszertani ajánlást is fűzök.

- Nagyon fontos, hogy a kiejtést, a beszédtempót és a beszédmodot a hangmin-tához hűen gyakoroljuk a gyerekekkel.
- A tájnyelvi szövegek gyűjtése projektmunkaként is megvalósulhat a nagyobb tanulókkal közösen, természetesen csak azután, hogy felkészítettük őket a fonetikus átírára.
- Az is érdekes lehet, ha a tanulók összehasonlítják egymással az átírataikat, hogy lássák, mennyire másképp rögzítették a szövegeket.
- A tanulókkal közösen lejegyzett tájnyelvi dalokat, versikéket és mondókákat iskolai vagy falusi rendezvények keretében be lehet mutatni.
- Projektdélutánokat szervezhetünk „A nyelvjárás szórakoztató” mottóval.
- Meghívhatunk az óvodába vagy iskolába olyan családtagokat vagy falubelieket, akik még beszélik a nyelvjárást, és beszélgethetünk velük, hogy referenciaszemélyként tanulhassunk tőlük.
- A tanórákon használt nyelvjárási kifejezéseket összehasonlíthatjuk a sztenderd német és akár a magyar nyelvvel.
- Nagyobb gyerekekkel a nyelvjárási szövegeket át lehet írni a sztenderd nyelvre vagy fordítva, és a szabályszerűségeket és különbségeket rendszerbe lehet foglalni.
- Az összegyűjtött receptekből/dalokból nyelvjárási szakácskönyvet/énekeskönyvet lehet összeállítani.
- Egy bábut vagy egy választott plüssállatot be lehet vinni a foglalkozásra vagy az órára olyan szereplőként, aki csak a tájszólást érti és beszél.
- A szókincs célzott bővítésére használhatók nyelvjárási beszéd- és felolvasási szituációk vizuális kiegészítéssel alátámasztva. Jól használhatók erre a láncversek, láncmesék, mivel a sok ismétlés és az azonos mondatminták miatt nagyon alkalmasak a nyelvtanulásra, különösen, ha tevékenységközpontú elsajátítási tevékenységekkel (képek, szókérték, valós tárgyak, írásbeli feladatlapok, tájnyelvi sztenderd összehasonlítások felhasználásával) vezetjük be őket.
- Használhatunk rögzített rituálét, ha a tanulók már ismernek néhány kifejezést, például köszönés, búcsúzás, rövid ima, vagy összekapcsolhatunk bizonyos iskolai helyzeteket, tanítási formákat egy bizonyos nyelvváltozat használatával.

8. Összegzés

Egy közösség, nemzetiségi népcsoport addig létezik, amíg értéket – ide sorolom az anyanyelvet is – képes alkotni, megőrizni és továbbadni. Köztudott, hogy a magyarországi német nyelvjárások használatukban jelenleg erőteljes hanyatláson mennek keresztül, és nagy valószínűséggel az aktív beszélőkkel, azaz az idősebb generációval együtt ki fognak halni. Be kell látnunk, hogy a népcsoport körében betöltött kommunikációs szerepük sajnos már nem állítható vissza, de kulturális örökségként meg kell őket őriznünk. Mivel a családon belüli átörökítés már nem áll rendelkezésre, az intézményeknek kell átvenniük a közvetítő szerepet, még akkor is, ha ez a nemzetiségi, kisebbségi nevelésre többletfeladatot ró (Kozma, 2024, 26.).

Meggyőződésem, hogy a nemzetiségi pedagógusok ebben döntő szerepet játszanak, perspektívát mutathatnak fel a magyarországi német nyelvváltozatok oktatásában, és ezt meg is kell tenniük. A különböző nyelvű versek, kiszámolók, dalok, mesék lehetővé teszik, hogy a gyerekek – a nemzetiségi kultúráról való ismeretszerzés mellett – megtapasztalják a többnyelvűséget, és felébredjen bennük a más nyelvek iránti érzékenység, kíváncsiság. Ez az élmény döntően hozzájárul ahhoz, hogy a későbbiekben hajlandóak legyenek más nyelvekkel is célzottan foglalkozni. Klein Ágnes is azt reméli, hogy a „Meg lehet-e újra tanulni a kisebbségek nyelvét?” kérdésre igenlő válasz adható (Klein, 2004, 78.).

Irodalomjegyzék

- Andrusch-Fóti, M., & Müller, M. (2009a). Kriaz kaut! Grüß Gott! Ein Werischwarer Dialektbuch. Szent István Társulat.
- Andrusch-Fóti, M., & Müller, M. (2009b). Iwan kauncn joa. Über das ganze Jahr. Ein Dialektbuch für Werischwar. Szent István Társulat.
- Árendásné Huj, K., et al. (2011a). Wurzeln und Flügel. Kompetenzmodell für den Deutschunterricht der deutschen Nationalitätenschulen in Ungarn. Landesselbstverwaltung der Ungarndeutschen.
- Árendásné Huj, K., et al. (2011b). Wurzeln und Flügel. Rahmenlehrplan für den Deutschunterricht der deutschen Nationalitätenschulen in Ungarn. Landesselbstverwaltung der Ungarndeutschen.
- Erb M. & Komlósiné Knipf E. (2001). A magyarországi német kisebbség nyelve és nyelvhasználata az ezredfordulón. In Sisák G. (szerk.), Nemzeti és etnikai kisebbségek Magyarországon a 20. század végén. Osiris.
- Erb, M., & Schulteisz, M. (szerk.). (2019). Haja, baja, Khessje....Kinderreime, Kinderlieder und Kinderspiele aus Gereschlak. Geresdlak Német Önkormányzat.
- Horak, G., & Horak, K. (1994). Kinderlieder, Reime und Spiele der Ungarndeutschen. Ungarndeutsche Studien 2. Verband der Ungarndeutschen.

- Horak, G., & Horak, K. (2014). *Kinderlieder, Reime und Spiele der Ungarndeutschen*. Ungarndeutsches Archiv, 13. Eötvös Loránd Universität Germanistisches Institut.
- Kerekes, G. (2013). Rolle und Funktion der Mundart in der ungarndeutschen Literatur. In E. Knipf-Komlósi et al. (szerk.), *Dynamik der Sprache(n) und der Disziplinen* (pp. 127–134). ELTE Germanisztikai Intézet.
- Kerekes, G., & Müller, M. (2017). *Kinderreime und Sprüche aus Werischwar*. Pilisvörösvár Német Nemzetiségi Önkormányzat.
- Klein, Á. (2003). Ist die Sprache der Minderheiten wieder erlernbar? *Deutsch Revital*, 1(1), 74–79.
- Klein Á. (2024). Német nemzetiségi gyermekkultúra. *Gyermeknevelés Tudományos Folyóirat*, 12(1), 5–21. <https://doi.org/10.31074/gyntf.2024.1.5.21>
- Korb, A. (2011). *Reigöd vum Weidepam: Kaanr Vrzählstick von Mathilde Geizskopf*. Neue Zeitung Stiftung.
- Kozma G. (2014). Nemzeti nevelés – kultúra és identitás. In Olteanu F. (szerk.), *Nemzetiségi identitás – nemzetiségi kultúra* (pp. 5–13.). GFE Pedagógiai Kar Nemzetiségi Kutatóközpontja.
- Kozma G. (2024). Globálisan a családról. *Mester és Tanítvány, Új folyam*, 2(1), 23–32. <https://doi.org/10.61178/MT.2024.II.1.2>
- KSH. (2024). Népszámlálási atlasz, 2022. <https://nepszamlalas2022.ksh.hu>
- Lazri, J., & Steckl-Boldizsár, K. (2011). Dialektsprachgebrauch als Ergänzungsmaterial für den Minderheitenunterricht. *Deutsch Revital*, 7(7), 32–37.
- Márkus É. (2014). A német nyelvjárások szerepe a német nemzetiségi oktatásban. In Márkus É. & Trentinné Benkő É. (szerk.), *A korai idegennyelvi fejlesztés elmélete és gyakorlata* (pp. 322–329.). Eötvös Kiadó.
- Márkus É. & Gölcz M. (2018). A magyarországi német nemzetiség nyelvelsajátítási szokásai. *Gyermeknevelés Tudományos Folyóirat*, 6(3), 56–69. <https://doi.org/10.31074/201835669>
- Márkus É. & Klein Á. (2023). A magyarországi német nyelvjárások jövője a nemzetiségi iskolákban. *Gyermeknevelés Tudományos Folyóirat*, 11(1), 182–196. <https://doi.org/10.31074/gyntf.2023.1.182.196>
- Mezei-Kramm, A. (2021). *Fißje, Fißje, Tapp, Tapp, Tapp... Kinderreime aus Nimmesch*. Deutsche Selbstverwaltung Nimmesch.
- Oktatási Hivatal. (2020). A német nemzetiségi nevelés-oktatás kerettantervei. https://www.oktatas.hu/koznevelés/kerettantervek/2020_nat/nemzetisegi_neveles_oktatas_kerettantervei/nemet
- Pupp Spinassé, K. (2014). Dialekt im Deutschunterricht? *Fremdsprache Deutsch*, 50., 25–29. <https://doi.org/10.37307/j.2194-1823.2014.50.06>
- UMZ. 2024. Német nemzetiségi óvodák és iskolák a 2023/2024-es tanévben. <https://umz.hu/wp-content/uploads/2024/09/Statistiken-2023-2024-Schuljahr-HU.pdf>
- Wild, K., & Metzler, R. (1982). *Hoppe, Hoppe Reiter. Reime. Lieder und Spiele aus der Baranya*. Lehrbuchverlag.